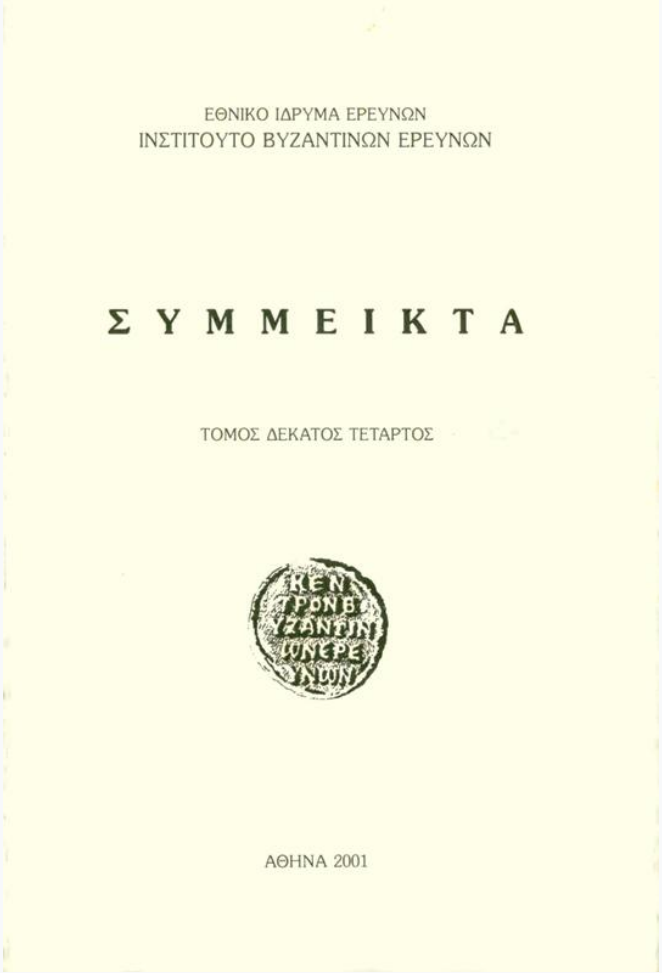
ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Byzantina Symmeikta

Vol 14 (2001)

SYMMEIKTA 14

Τοῦρκοι στὴ Μικρὰ Ἀσία. Σχόλιο γιὰ τὴ διασκευὴ ἑνὸς θαύματος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου

Μαρία ΓΕΡΟΛΥΜΑΤΟΥ

doi: 10.12681/byzsym.881

Copyright © 2014, Μαρία ΓΕΡΟΛΥΜΑΤΟΥ

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

ΓΕΡΟΛΥΜΑΤΟΥ Μ. (2008). Τοῦρκοι στὴ Μικρὰ Ἀσία. Σχόλιο γιὰ τὴ διασκευὴ ἑνὸς θαύματος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. *Byzantina Symmeikta*, *14*, 273–290. https://doi.org/10.12681/byzsym.881

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 28/03/2024 18:20:50

ΜΑΡΙΑ ΓΕΡΟΛΥΜΑΤΟΥ

ΤΟΥΡΚΟΙ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ
Σχόλιο γιὰ τὴ διασκευὴ ἑνὸς θαύματος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου

Ἡ πρώτη συλλογὴ θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου προέρχεται ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ Χρυσίππου. Ὁ Χρύσιππος γεννήθηκε στὰ Ἱεροσόλυμα στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα (πιθανῶς πρὶν τὸ 409) καὶ ἔζησε στὴ λαύρα τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου, διασήμου ἀσκητῆ τῆς ἐποχῆς. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος καὶ τοποθετήθηκε στὴν ἐκκλησία τῆς Ἀναστάσεως. Φαίνεται ὅτι ἀνῆκε στὸ περιβάλλον τῆς αὐτοκράτειρας Εὐδοκίας, συζύγου τοῦ Θεοδοσίου Β΄[1].

Ὁ Χρύσιππος συνέγραψε ἐγκώμιο πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ πρόλογο, τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου καὶ δώδεκα θαύματα ποὺ συνδέονται μὲ τὸν ἅγιο Θεόδωρο[2]. Γιὰ τὴ συγγραφὴ τῶν θαυμάτων στηρίχθηκε εἴτε στὴν

1. Γιὰ τὰ βιογραφικὰ τοῦ Χρυσίππου, βλ. A. SIGALAS, *Des Chrysippos von Jerusalem Enkomion auf den hl. Theodoros Teron*, Λιψία-Βερολίνο 1921 [Byzantinisches Archiv 7], 3-4.

2. BHG 1765c. Τὸ παλαιότερο γνωστὸ κείμενο γιὰ τὸν ἅγιο Θεόδωρο ἀποδίδεται στὸ Γρηγόριο Νύσσης (BHG 1760). Πέραν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου, σώζεται μιὰ σειρὰ ἀπὸ μεταγενέστερα κείμενα τὰ ὁποῖα ἀφηγοῦνται τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου, προσθέτοντας διάφορες ἄλλες λεπτομέρειες: π.χ. τὸ θαῦμα ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἐξόντωση τοῦ δράκοντος στὰ Εὐχάιτα πρὶν τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Θεοδώρου καθὼς καὶ κάποιες λεπτομέρειες σχετικὲς μὲ τὴ δίκη τοῦ ἁγίου, ἢ τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας ἡ ὁποία περισυνέλεξε καὶ ἔθαψε τὸ λείψανό του μετὰ τὸ θάνατό του (H. DELEHAYE, *Les légendes grecques des saints militaires*, Παρίσι 1909, 17-26). Ὁρισμένα μάλιστα ἀπὸ τὰ ὑστερότερα χρονολογικὰ κείμενα, πλουτίζουν τὴν ἀφήγηση σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε νὰ ἀφηγοῦνται καὶ τὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ ἁγίου (DELEHAYE, *Les légendes*, 32-35. Βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὸ μαρτύριο τὸ ὁποῖο συνέθεσε ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς τὸ 10ο αἰώνα: *BHG, Novum Auctarium* 1762m). Παράλληλα, ὑπάρχει καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ κείμενα στὰ ὁποῖα ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐμφανίζεται μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηλάτη (DELEHAYE, *Les légendes*, 26-32). Γιὰ τὴν ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ δεύτερου ἁγίου Θεοδώρου ὁ ὁποῖος ἔχει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἴδιο ὄνομα, τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ μὲ τὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα καὶ ἀνάλογη δράση, βλ. N. OIKONOMIDÈS, Le dédoublement de saint Théodore et les villes d'Euchaïta et d'Euchaneia, *AB*, 104, 1986, 327-335 (=Ο

προφορικὴ παράδοση, εἴτε σὲ κάποιο ὑποθετικὸ κείμενο μὲ θέμα τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου[3]. Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει τὸ πρῶτο θαῦμα τῆς συλλογῆς, τὸ ὁποῖο ἔχει τέσσερεις διαφορετικὲς παραλλαγές. Τὸ θέμα τοῦ θαύματος εἶναι τὸ ἑξῆς: ἕνας πιστὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐκμισθώνει τὸ ὑποζύγιό του γιὰ ἕνα σύντομο ταξίδι, ἐνῶ πείθεται ταυτόχρονα νὰ ἐμπιστευθεῖ στὸ μισθωτὴ καὶ τὸ παιδί του, πιθανῶς γιὰ νὰ τὸν βοηθάει στὴ δουλειά του: *ἀνὴρ πολλῇ κεχρημένος πίστει περὶ τὸν μάρτυρα καὶ κηδεμόνα... Υἱὸς ὑπῆρχε τούτῳ καὶ ὄνος, ὁ μὲν υἱὸς ἔτι μειράκιον, ὁ δὲ ὄνος ταῖς χρείαις αὐτοῦ ὑπηρετῶν. Τοῦτόν τις ἐξαιτεῖ τὸν ὄνον, ὡς εἰς βραχεῖαν ὁδοιπορίαν μισθώσασθαι καὶ πείσας δὴ τοῦτον πείθει συμπέμψαι μετὰ τοῦ ὄνου καὶ τὸν υἱόν, διὰ ταχέων ἐπανελθεῖν σὺν ἀμφοτέροις ἐπαγγειλάμενος.* Στὴ συνέχεια τοῦ θαύματος αὐτὸς ποὺ μισθώνει τὸ ὑποζύγιο ἀρχίζει νὰ περιοδεύει μαζὶ μὲ τὸ παιδί, τὸ ὁποῖο πουλάει ὅταν φθάνει στὸ γένος τῶν Ἰσμαηλιτῶν. Τὸ παιδὶ πηγαίνει νὰ δουλέψει στὴν ἔρημο, στὰ κοπάδια αὐτοῦ ποὺ τὸ ἀγόρασε:*διήρχετο μὲν ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος... ὡς δὲ προϊὼν ἦλθε καὶ εἰς τὸ γένος τοῦ Ἰσμαὴλ... καὶ τοῖς Ἰσμαηλίταις εὐθὺς ἀποδιδόμενος τὸ μειράκιον, αὐτὸς ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίστατο... τὸ μειράκιον ὁ κτησάμενος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ ποιμένων ἀνέμιξεν καὶ σὺν ἐκείνοις ἀπῄει νέμειν κατὰ τὴν ἔρημον*[4]. Τελικὰ ὁ ἅγιος Θεόδωρος παίρνοντας τὴ μορφὴ στρατιώτη καὶ ἔχοντας μαζί του δύο ἄλογα –ἕνα γιὰ τὸν ἴδιο καὶ ἕνα γιὰ τὸ παιδὶ– παίρνει τὸ παιδὶ καὶ τὸ ὁδηγεῖ στὴν οἰκογένειά του[5]. Τὸ μοτίβο τῆς ἀπελευθερώσεως αἰχμαλώτου ἀπὸ κάποιον ἅγιο εἶναι σύνηθες στὰ ἁγιολογικὰ κείμενα[6]. Ὁ ὅρος *Ἰσμαὴλ* καὶ *Ἰσμαηλῖται* ἀναφέρεται στοὺς Ἄραβες, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὅτι ἦταν ἀπόγονοι τοῦ Ἰσμαήλ, γιοῦ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Ἄγαρ[7]. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Χρύσιππος ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὅταν συνθέτει τὸ θαῦμα τὴν ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ, τὸν ὁποῖο οἱ ἀδελφοί του πούλησαν δοῦλο σὲ Ἰσμαηλίτες ἐμπόρους[8].

ΙΔΙΟς, *Byzantium from the Ninth Century to the Fourth Crusade. Studies, Texts, Monuments*, Aldershot 1992, ἀρ. I).

3. SIGALAS, *Enkomion*, 10-11.

4. SIGALAS, *Enkomion*, σ. 60 στ. 4-12, σ. 61 στ. 7-8. Γιὰ τὸ νομαδικὸ χαρακτήρα τῶν Ἀράβων, βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Ph. HITTI, *History of the Arabs*, Λονδίνο-Νέα Ὑόρκη 1961[7], 23-24.

5. SIGALAS, *Enkomion*, σ. 61 στ. 8-20.

6. A. KAZHDAN, Hagiographical Notes, *Byzantion* 54, 1984, 176, 182 (=Ο ΙΔΙΟς, *Authors and Texts in Byzantium*, Λονδίνο 1993, ἀρ. IV).

7. I. SHAHĪD, *Byzantium and the Arabs in the Fifth Century*, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1989, 332 κ.ἑ.

8. *Γένεσις*, 37.25-28.

Ἡ διασκευὴ τοῦ θαύματος ἔχει τέσσερεις παραλλαγές[9]. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ πλησιέστερη ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου καὶ γλωσσικὰ μὲ τὸ κείμενο τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου. Σώζεται σὲ δύο κώδικες, ὁ παλαιότερος τῶν ὁποίων χρονολογεῖται τὸν 11ο αἰώνα (Vaticanus gr. 821)[10]. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος συνέθεσε στίχους ἐμπνευσμένους ἀπὸ τὸ πρῶτο θαῦμα τοῦ Χρυσίππου[11], χρησιμοποίησε μᾶλλον αὐτὴν τὴν παραλλαγή ἢ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου, καθότι δὲ δίνει συγκεκριμένο γεωγραφικὸ στίγμα γιὰ τὸ συμβάν, ὅπως κάνουν ἡ τρίτη καὶ ἡ τέταρτη παραλλαγή. Ἡ δεύτερη παραλλαγὴ ἀποτελεῖ κατὰ κάποιο τρόπο ἐπιτομὴ τοῦ θαύματος, ποὺ παραδίδει τὸ ἐγκώμιο καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ.

Ἡ τρίτη παραλλαγὴ σώζεται σὲ ἕνα μόνο κώδικα (Διονυσίου 289), ὁ ὁποῖος χρονολογεῖται χάρις σὲ σημείωμα τὸ ἔτος 1518[12]. Ἡ παραλλαγὴ αὐτὴ διαφοροποιεῖται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο ἀπὸ τὸ ἐγκώμιο τοῦ Χρυσίππου καθὼς πλουτίζεται μὲ νέα στοιχεῖα. Οἱ δύο πρωταγωνιστὲς τῆς ἱστορίας συναντῶνται κοντὰ σὲ ναὸ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ὁ ἕνας εἶναι πλανόδιος ἔμπορος, *πραγματευτής*. Ἡ ἰδιότητα τοῦ ἄλλου δὲν προσδιορίζεται, φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι γηγενής, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν πραγματευτὴ ὁ ὁποῖος εἶναι ξένος. Ὁ πραγματευτὴς ζητάει ἀπὸ τὸ ἄλλο πρόσωπο τῆς ἱστορίας νὰ τοῦ πουλήσει τὸ ὑποζύγιό του, ἤ, σὲ περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ἡ πρόταση αὐτὴ δὲ γίνει δεκτή, τοῦ προτείνει νὰ βάλουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐμπορεύματά τους καὶ νὰ μοιραστοῦν τὰ κέρδη. Ὅπως φαίνεται, οἱ δύο δὲν κατάφεραν νὰ ἔλθουν σὲ συμφωνία. Ἔτσι, ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ὑποζυγίου ἔκανε μία ἀντιπρόταση: νὰ βάλουν μὲν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐμπορεύματά τους, ἀλλὰ νὰ πάρει ὁ πραγματευτὴς μαζί του καὶ τὸ παιδὶ ὥστε νὰ μάθει τὴ δουλειά. Ὑπόσχεται μάλιστα ὅτι στὴν ἐπιστροφὴ τοῦ πραγματευτῆ θὰ τοῦ πληρώσει καὶ τὸ *μισθό* του[13]. Ὁ ὕπουλος πραγματευτὴς παίρνει τὸ παιδὶ καὶ ἀρχίζει νὰ περιοδεύει. Συναντᾶ στὸ δρόμο του *Πέρσες*, στοὺς ὁποίους πωλεῖ τὸ παιδὶ ἔναντι δεκαπέντε νομισμάτων[14]. Καὶ σὲ αὐτὴ τὴν παραλλαγή, ὅπως καὶ στὸ θαῦμα τῆς συλλογῆς τοῦ Χρυσίππου, τὸ παιδὶ ἐργάζεται μαζὶ μὲ ἄλλους δούλους ὡς βοσκὸς στὰ κοπάδια[15] καὶ ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὸν ἅγιο

9. BHG 1765f.

10. *Codices vaticani graeci*, τ. 3, recensuit R. Devreesse, Βατικανό 1950, 357-359

11. J.-B. Pitra, *Analecta sacra spicilegio solesmensi*, I, Παρίσι 1876, 364.

12. Σ. Λαμπρου, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τ. 1, Cambridge 1895, 404-405.

13. Α. Σιγαλας, Ἡ διασκευὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου παραδεδομένων θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, *ΕΕΒΣ* 1, 1994, σ. 312 στ. 16-24.

14. Σιγαλας, *Διασκευή*, σ. 312 στ. 27-31, σ. 313 στ. 1-6.

15. Σιγαλας, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 9-10.

Θεόδωρο[16]. Ἡ τρίτη παραλλαγὴ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου καὶ ὡς πρὸς τὸ ἑξῆς βασικὸ σημεῖο: προσδιορίζει γεωγραφικὰ τὸ γεγονός. Τὸ παιδί ἀποκαλύπτει στὸν ἅγιο Θεόδωρο ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὴ «χώρα τῶν Εὐχαΐτων»[17]. Παράλληλα, ἐνῶ στὸ ἐγκώμιο τοῦ Χρυσίππου, δὲν ὑπάρχει καμιὰ νύξη γιὰ τὸ χῶρο συνάντησης τῶν δύο ἀνδρῶν, στὴν τρίτη παραλλαγὴ ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ ὅλο τὸ ἐπισόδειο: ἐκεῖ συναντῶνται οἱ δύο πρωταγωνιστές, ἐκεῖ ὁδηγεῖ ὁ ἅγιος τὸ παιδὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του[18]. Τέλος, στὴν τρίτη παραλλαγὴ δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴ στρατιωτικὴ ἰδιότητα τοῦ ἁγίου, οὔτε σὲ ἄλογα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐπέστρεψε μαζὶ μὲ τὸ παιδὶ στὴ γενέτειρά του.

Ἡ τέταρτη παραλλαγὴ διαφοροποιεῖται σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου, ὥστε νὰ πρόκειται τελικὰ γιὰ ἕνα ἰδιαίτερο θαῦμα[19]. Τὸ περιστατικὸ τοποθετεῖται στὴν «ἐπαρχία Ποντοηράκλεια», τὴν ὁποία ὁ δημιουργὸς τῆς παραλλαγῆς θεωρεῖ μέρος τῆς «χώρας τῶν Εὐχαΐτων»[20]. Τὸ λάθος αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ διασκευαστὴς δὲν ἦταν καθόλου ἐξοικειωμένος μὲ τὴν περιοχὴ τῶν Εὐχαΐτων καὶ ἐνδεχομένως οὔτε μὲ τὴν Ποντοηράκλεια, ἡ ὁποία βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὰ Εὐχάιτα. Ἡ ἱστορία συνδέεται μὲ ἐπιδρομὴ Ἰσμαηλιτῶν, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ σύλληψη πολλῶν αἰχμαλώτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων βρισκόταν καὶ ὁ μονογενὴς γιὸς μιᾶς χήρας[21]. Ἡ χήρα παραπονεῖται στὸν ἅγιο Θεόδωρο γιὰ τὸ πλῆγμα ποὺ δέχθηκε αὐτή, μιὰ ἀφοσοιωμένη πιστὴ τοῦ ἁγίου, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ ἀπελευθερώσει τὸ γιό της[22]. Ὁ ἅγιος συγκατανεύει στὸ αἴτημά της καὶ ἀπελευθερώνει μὲ θαυματουργικὸ τρόπο τὸ παιδί[23]. Φαίνεται πιθανὸν ὁ δημιουργὸς αὐτῆς τῆς παραλλαγῆς νὰ ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὸ νεοδιαθηκικὸ μοτίβο τῆς ἀνάστασης τοῦ μονογενοῦς γιοῦ τῆς χήρας τῆς Ναΐν[24].

Στὴν ἐργασία αὐτὴ θὰ μὲ ἀπασχολήσουν ἡ τρίτη καὶ ἡ τέταρτη παραλλαγή. Ἡ τρίτη παραλλαγὴ εἶναι ὁπωσδήποτε παλαιότερη τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰώνα καὶ τοῦ

16. Σιγάλας, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 36, σ. 314 στ. 1-5.

17. Σιγάλας, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 29-31.

18. Σιγάλας, *Διασκευή*, σ. 312 στ. 17, σ. 314 στ. 4-5

19. Ἡ τέταρτη παραλλαγὴ ἐντάσσεται σὲ μιὰ ὁμάδα τριῶν θαυμάτων μὲ ἰδιαίτερη παράδοση (Σιγάλας, *Διασκευή*, 304-305).

20. Σιγάλας, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 32-33.

21. Σιγάλας, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 33, σ. 315 στ. 1-2.

22. Σιγάλας, *Διασκευή*, σ. 315 στ. 6-18.

23. Σιγάλας, *Διασκευή*, σ. 316 στ. 9-16.

24. *Λουκᾶς*, 7. 11-15.

κώδικα Διονυσίου 289 ὅπου καὶ διασώζεται. Τὸ περιεχόμενο τοῦ κώδικα ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἀνθολόγηση κειμένων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας), διαφόρων ἄλλων ἀποσπασμάτων λειτουργικοῦ καί θεολογικοῦ χαρακτήρα, καί, τέλος, μιᾶς σειρᾶς κειμένων σχετιζομένων μὲ τὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει θαύματα τοῦ ἁγίου (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ), τὴν ἀκολουθία τοῦ ἁγίου, μεγαλυνάρια τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐνῶ στὸ τέλος, μετὰ τὸ κωδικογραφικό σημείωμα, ὑπάρχει ὁ Ἀπόστολος καὶ ὁ κανόνας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου[25]. Ἀμέσως παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἀπουσιάζουν τὰ ὑπόλοιπα θαύματα τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γνωρίζουμε γιὰ ποιὸ λόγο ὁ κωδικογράφος ἐπέλεξε εἰδικὰ αὐτὸ τὸ θαῦμα τοῦ ἐγκωμίου. Φαίνεται πάντως ἀπίθανο ἡ διασκευὴ νὰ ἀποτελεῖ πρωτότυπη δημιουργία τοῦ (ἀντι)γραφέα τοῦ κώδικα. Ἡ ἀνθολόγηση κειμένων σχετικῶν μὲ τὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα ὑποδηλώνει ὅτι ἐνδεχομένως ὁ γραφέας ἀντέγραψε ἀπὸ ἕναν παλαιότερο κώδικα ποὺ διασκεύαζε ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου τὸ πρῶτο θαῦμα τοῦ Χρυσίππου[26]. Ὅσον ἀφορᾶ στὴ γλωσσικὴ μορφὴ τοῦ κειμένου, δὲν εἶναι εὔκολο νὰ ἀποφανθεῖ κανεὶς ἂν αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ γραφέα τοῦ κώδικα Διονυσίου 289, ἢ τοῦ προγενέστερου κωδικογράφου ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ ἀντέγραψε.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ ζήτημα, τὸ ὑπόστρωμα τῆς τρίτης παραλλαγῆς εἶναι παλαιότερο τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰώνα. Δὲν εἶναι εὔκολο βέβαια νὰ ὁρίσει κανεὶς τὸ terminus ante καὶ τὸ terminus post quem. Ἡ ἀναφορὰ τῶν Εὐχαΐτων καὶ τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος ναοῦ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου δὲ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει κάποια ἰδιαίτερη χρονολογικὴ ἔνδειξη, δεδομένου ὅτι τὰ Εὐχάιτα συνδέθηκαν μὲ τὴ λατρεία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος πολὺ νωρίς, πιθανῶς ἤδη τὸν 5ο αἰώνα, ὁπότε θεωρήθηκε ὅτι ἦταν ὁ τόπος ταφῆς τοῦ μάρτυρος. Ἀργότερα, ἀλλὰ ὁπωσδήποτε πρὶν τὸν 8ο αἰώνα, τὰ Εὐχάιτα συνδέθηκαν καὶ μὲ τὸ θαῦμα τῆς ἐξόντωσης τοῦ δράκοντος ἀπὸ τὸν ἅγιο[27]. Ὑπάρχουν ὅμως δύο στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θεωρῶ ὅτι μποροῦν νὰ

25. Κατὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν ΛΑΜΠΡΟ, ὅ π. [σημ. 12].

26. Ὁ ΣΙΓΑΛΑς, *Διασκευή*, σ. 308 ὑποθέτει ὅτι ὁ κώδικας Διονυσίου 289 προέρχεται ἀπὸ ἀπωλεσθὲν ἀντίβολο τοῦ ἐγκωμίου, τὸ ὁποῖο διασκεύαζε ὄχι μόνο γλωσσικὰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου τὰ θαύματα τοῦ Χρυσίππου.

27. H. DELEHAYE, Euchaïta et la légende de s. Théodore, *Anatolian Studies presented to sir William Mitchell Ramsey*, Manchester 1923, 131, 133-134· Ο ΊΔΙΟς, *Les légendes*, 39· ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Le dédoublement*, 328.

βοηθήσουν στὴ χρονολόγηση τῆς παραλλαγῆς. Πρῶτο εἶναι ἡ φαινομενικὰ ἀδιάφορη παρατήρηση ὅτι ὁ ἅγιος Θεόδωρος δὲν ἀναφέρεται στὴν παραλλαγὴ αὐτὴ ὡς στρατιώτης, οὔτε ἔχει ἄλογα ὅταν ἀπελευθερώνει τὸ παιδί. Ἔχω τὴν αἴσθηση ὅτι ὁ διασκευαστὴς προσπαθεῖ νὰ διακρίνει τὸν ἅγιο Θεόδωρο Τήρωνα ἀπὸ τὸν ὁμώνυμό του Στρατηλάτη, ὁ ὁποῖος ἔκανε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐμφάνισή του τὸν 9ο αἰώνα σὲ ἐγκώμιο τοῦ Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνος[28]. Παραδοσιακά, ὁ ἅγιος Θεόδωρος Τήρων εἰκονιζόταν πεζός, ντυμένος εἴτε μὲ στρατιωτικὰ εἴτε μὲ πολιτικά. Εἶναι πιθανὸν σταδιακὰ ἡ ἐμφάνιση μὲ πολιτικὰ νὰ συνδέθηκε μὲ τὸ Θεόδωρο Τήρωνα, ἐνῶ ἡ ἐμφάνιση μὲ στρατιωτικὴ στολὴ νὰ θεωρήθηκε ὅτι ἀνήκει σὲ ἕναν ἄλλο ἅγιο Θεόδωρο, ὁ ὁποῖος ἀποκλήθηκε Στρατηλάτης[29]. Ἐὰν ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶναι σωστή, μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ διασκευαστὴς γνώριζε τὴ διάκριση καὶ τὴν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του, γι' αὐτὸ καὶ ἀπέφυγε νὰ ἀποδώσει στὸ Θεόδωρο Τήρωνα τὴ στρατιωτικὴ ἰδιότητα ἢ νὰ τὸν φανταστεῖ μὲ ἄλογο.

Ἀσφαλέστερη χρονολογικὴ ἔνδειξη ἀποτελεῖ ἡ ἀναφορὰ σὲ Πέρσες. Ἡ πρώτη σκέψη, ὅτι ὁ διασκευαστὴς κυριολεκτεῖ χρησιμοποιώντας τὴν ὀνομασία *Πέρσες* προσκρούει στὸ γεγονὸς ὅτι τὸν 7ο αἰώνα οἱ Πέρσες δὲν ἦλθαν στὴ Μικρὰ Ἀσία ὡς νομάδες, ἀλλὰ ὡς εἰσβολεῖς[30]. Μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ εἶναι νὰ πρόκειται γιὰ τὸ λεγόμενο περσικὸ τάγμα τοῦ Θεοφόβου, δηλαδὴ γιὰ Πέρσες ἢ Κούρδους οἱ ὁποῖοι κατέφυγαν στὸ Βυζάντιο τὸ 834, μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος τῶν Χουραμιτῶν ἀπὸ τὸ χαλίφη al-Mutasim, ὀργανώθηκαν σὲ στρατιωτικὴ ὁμάδα, ἔλαβαν μέρος σὲ ἐπιχειρήσεις τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐνῶ λίγο ἀργότερα στασίασαν στὴν Ἄμαστρι, χωρὶς ἐπιτυχία[31]. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἀπορρίπτεται γιὰ τὸ λόγο ὅτι στὴ διασκευὴ τοῦ θαύματος τοῦ Χρυσίππου ἔχουμε σαφῶς νὰ κάνουμε μὲ μιὰ ποιμενικὴ ὁμάδα καὶ πιὸ συγκεκριμένα μὲ νομάδες καὶ ὄχι μὲ μιὰ ὀργανωμένη στρατιωτικὴ ὁμάδα. Ἐκ τῶν πραγμάτων λοιπὸν ὁδηγούμαστε σὲ ἄλλες ταυτίσεις. Στὰ βυζαντινὰ

28. *BHG* 1753· πρβλ. Σ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗς, *Νικήτας Δαβὶδ Παφλαγών. Τό πρόσωπο καί τό ἔργο του*, Θεσσαλονίκη 1999 [Βυζαντινά Κείμενα καί Μελέται 28], 178-179.

29. Βλέπε τὴν ὑπόθεση τοῦ OIKONOMIDÈS, *Le dédoublement*, 333-334. Γιὰ τὴν κοινωνιολογικὴ σημασία τῆς ἐμφάνισης τῶν ἁγίων εἴτε πεζῶν εἴτε ἐφίππων, βλ. A. KAZHDAN, Hagiographical Notes, *Byzantion* 53, 1983, 544-545 (= Ο ΙΔΙΟς, *Authors and Texts in Byzantium*, Aldershot, Hampshire 1993, ἀρ. III)· πρβλ. (A. KAZHDAN-Nancy PATTERSON ŠEVČENKO), λῆμμα Theodore Stratelates, *ODB* 3, 2047 .

30. Α. ΣΤΡΑΤΟς, *Τὸ Βυζάντιον στὸν Ζ΄αἰῶνα*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1965, 255· Αἰκατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ ἱστορία*, τόμ. 2/1, Θεσσαλονίκη 1993², 16.

31. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ ἱστορία*, ὅ.π., 203-204· M. REKAYA, Mise au point sur Théophobe et l'alliance de Bâbek avec Théophile (833/34-839/840), *Byzantion* 44, 1974, 41-67.

κείμενα μὲ τὸν ὅρο *Πέρσες* δηλώνονται γενικὰ οἱ Τοῦρκοι, καὶ εἰδικότερα ἀρχικὰ οἱ Σελτζοῦκοι καὶ ἀργότερα οἱ Ὀθωμανοί[32]. Οἱ Πέρσες τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς πρέπει νὰ ἦταν Τουρκομάνοι[33], νομάδες δηλαδὴ οἱ ὁποῖοι ἀκολούθησαν τὸν 11ο αἰώνα τοὺς Σελτζούκους στὴν προέλασή τους στὴν Ἐγγὺς Ἀνατολή, ἀποτελώντας μάλιστα τὴν αἰχμὴ τοῦ δόρατος τῆς σελτζουκικῆς προέλασης[34]. Ἡ σελτζουκικὴ κυβέρνηση τῆς Βαγδάτης τοὺς ἔστρεψε σὲ ἐπιχειρήσεις στὴ Μικρὰ Ἀσία, προκειμένου νὰ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ ἐδάφη τοῦ χαλιφάτου, ὅπου οἱ ἐπιδρομές τους μποροῦσαν νὰ προκαλέσουν τὴ δυσαρέσκεια τῶν ἐγχωρίων μουσουλμάνων ἐναντίον τῶν Σελτζούκων. Ἀργότερα, ἐγκαταστάθηκαν στὶς παρυφὲς τῶν τουρκικῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα δημιουργήθηκαν στὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἐκτροφὴ ζώων καὶ εἰσέβαλλαν στὰ βυζαντινὰ ἐδάφη γιὰ λεία καθὼς καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν βοσκὴ γιὰ τὰ ζῶα τους, ἀλλὰ ἀπέφευγαν νὰ ἔλθουν σὲ ἀπ' εὐθείας σύγκρουση μὲ τὸ βυζαντινὸ στρατό. Οἱ σχέσεις τους μὲ τοὺς ἐγχωρίους δὲν ἦταν πάντα ἐχθρικές, ἀλλὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι καὶ εἰρηνικές, οἰκονομικοῦ χαρακτήρα[35]. Ὁ Ἰωάννης Κίνναμος περιγράφει μὲ σαφῆ τρόπο τὸ νομαδικὸ χαρακτήρα τῶν Τουρκομάνων: *οὔπω γὰρ γεπτονικοῖς ἐνησκημένοι ἔργοις γάλακτός τε ἀπερρόφουν καὶ κρεῶν ἐσιτοῦντο, κατὰ τοὺς Σκύθας, ἀεὶ σποράδες τε ἀνὰ τὸ πεδίον ἐσκηνημένοι ταύτῃ τοῖς βουλομένοις αὐτοῖς ἐγχειρεῖν προχειρότατοι ἐγίνοντο*[36]. Οἱ Πέρσες τῆς παραλλαγῆς ἔχουν κοπάδια ζώων καὶ εἶναι νομάδες, δεδομένου ὅτι ὁ πραγματευτὴς δὲν τοὺς συναντᾶ ἐγκατεστημένους σὲ συγκεκριμένο σημεῖο, ἀλλὰ στὸ δρόμο του, ἐνῶ

32. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica* II, Βερολίνο 1958 [Berliner Byzantinistische Arbeiten ἀρ. 11], 252-254.

33. Τουρκομάνοι (Türkmän) εἶναι τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 10ου αἰώνα γιὰ μιὰ μεγάλη ὁμάδα τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ Oghuz. Χωρὶς νὰ εἶναι σίγουρο σὲ ποιὲς περιπτώσεις χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος Oghuz καὶ σὲ ποιὲς ὁ ὅρος Türkmän, φαίνεται ὅτι ὁ ὅρος Türkmän χαρακτηρίζει τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῶν Oghuz τὸ ὁποῖο ἀσπάστηκε τὸ Ἰσλὰμ καὶ μετανάστευσε μαζὶ μὲ τοὺς Σελτζούκους στὸ χῶρο τῆς Ἐγγὺς Ἀνατολῆς: (C. Cahen), λῆμμα Ghuzz, *Encyclopédie de l'Islam* τόμ. 2, 1134 καὶ (Elizabeth Zachariadou) λῆμμα Turkoman *ODB* τόμ. 3, 2128.

34. C. Cahen, *La Turquie pré-ottomane,* Κωνσταντινούπολη-Παρίσι 1988, 6-7.

35. C. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey,* Λονδίνο 1968, 33-34, 67 (στὸ σημεῖο αὐτὸ παραπέμπω στὴν ἀγγλικὴ καὶ ὄχι στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Cahen, διότι ἡ ἀγγλικὴ ἔκδοση, ἂν καὶ παλαιότερη καὶ χωρὶς ὑποσημειώσεις, εἶναι πολὺ πιὸ ἀναλυτικὴ στὸ ζήτημα αὐτό)· πρβλ. Elizabeth Zachariadou, The Oguz tribes: the silence of the Byzantine sources, στὸ *Itinéraires d'Orient. Hommages à Claude Cahen* (=*Res Orientales* 6), 1994, 287-289· H. Inalcik (ἐκδ.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire* I, Cambridge 1994, 34.

36. Ἰωάννης Κίνναμος, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν,* ἔκδ. A. Meineke, Βόννη 1836, 9.

μετακινοῦνται: *ὁδεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα συνήντησεν ἐν τῇ ὁδῷ Πέρσας... ἔλαβον τὸ παιδίον οἱ Πέρσαι καὶ ἐπορεύοντο τὴν ὁδὸν αὐτῶν*[37].

Γιὰ τὸν ἀνώνυμο διασκευαστή, τὸ θαῦμα τὸ ὁποῖο εἶχε συνθέσει ὁ Χρύσιππος τὸν 5ο αἰώνα ἀντικατόπτριζε μιὰ πραγματικότητα ἡ ὁποία τοῦ ἦταν οἰκεία. Τόσο οἱ Ἄραβες τῆς προϊσλαμικῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ οἱ Τουρκομάνοι, οἱ ὁποῖοι κατέκλυσαν τὴ Μικρά Ασία τὸν 11ο αἰώνα ἦταν νομάδες. Ὁ διασκευαστὴς σαφῶς ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ πρότυπό του, ἀντικαθιστᾶ ὅμως τοὺς Ἰσμαηλίτες μὲ Πέρσες, κάνοντας ἔτσι ἕναν ἀρχαϊσμό, διότι γνώριζε ὅτι οἱ μορφωμένοι τοῦ καιροῦ του, στοὺς ὁποίους ἐνδεχομένως ἤθελε νὰ συγκαταλέγεται, χρησιμοποιοῦσαν αὐτὸν τὸν ὅρο γιὰ νὰ δηλώσουν τοὺς Τούρκους. Ἤδη πρὶν τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνα, οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἀρχίσει νὰ πιέζουν τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας[38]. Στὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνα ὁ Ἰωάννης Μαυρόπους, μητροπολίτης Εὐχαΐτων[39], σὲ λόγο του πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος, παραπονεῖται γιὰ τὴν ἀνοχὴ τοῦ ἁγίου, ὁ ὁποῖος ἀφήνει τὴν περιοχὴ νὰ χειμάζεται ἀπὸ ἐπιδρομὲς ἀλλοθρήσκων καὶ τὶς πόλεις νὰ ἐρημώνονται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τους, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίνει ὅπως ἄλλοτε γιὰ νὰ τὴν προστατεύσει: *τῇ νῦν ἀνατροπῇ καὶ συγχύσει ταύτῃ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἐπιστυγνάζων, καὶ τὴν σὴν καρτερίαν περὶ ταῦτα καὶ ἀνοχήν, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον καιρὸν ἀνέχῃ παρὰ τὸ εἰκὸς καὶ τὸ ἔθος, ὑπερθαυμάζων... ἡ ἐπαρχία δὲ πᾶσα... ἀσεβέσιν ἔθνεσι παραδέδοται...ἄχρι τίνος, ἅγιε μάρτυς, ἄχρι τίνος οὕτω κακοπαθήσουσιν; ἄχρις ἂν ἐξηρημωθῶσι πόλεις... παρὰ τοῦ μὴ εἶναι τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐταῖς*[40]; Οἱ ἐπιδρομεῖς στοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ Μαυρόπους ἦταν Τοῦρκοι. Στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰώνα τὰ Εὐχάιτα, ὅπως καὶ ἄλλες πόλεις τῆς περιοχῆς (Ἀμάσεια, Γάγγρα, Πιμόλισσα[41], Δόκεια, Εὐχάνεια-Çorum[42]), εἶχαν περάσει ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς τουρ-

37. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 31, σ. 314 στ. 1, 7-8.

38. S. VRYONIS, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley-Los Angeles 1971, 85 κ.ἑ.· C. CAHEN, La première pénétration turque en Asie Mineure, *Byzantion* 18, 1948, 21 κ.ἑ.

39. Γιὰ τὸ χρόνο τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Μαυρόποδος, βλ. Α. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος*, Ἰωάννινα, 1982 [Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Παράρτημα ἀρ. 12], 39-43.

40. *Ioannes Mauropous, Opera omnia*, ἔκδ. P. DE LAGARDE, Göttingen 1882 (ἀνατύπωση Amsterdam 1974), σ. 136-137.

41. Γιὰ τὴν ταύτιση τῆς Πιμόλισσας μὲ τὸ τοπωνύμιο Osmancuk τοῦ ἔπους τῶν Δανισμενιδῶν, βλέπε *La Geste de Melik Danismend*, τόμ 1: εἰσαγωγὴ-μετάφραση Irène MÉLIKOFF, Παρίσι 1960 [Bibliothèque Archéologique et Historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, X], 154.

42. Τὸ Çorum ταυτίζεται μὲ τὴ βυζαντινὴ Εὐχάνεια (OIKONOMIDÈS, *Le dédoublement*, 333).

κικῆς δυναστείας τῶν Δανισμενιδῶν[43]. Βέβαια, νομάδες Τουρκομάνοι ἐξακολούθησαν νὰ ὑπάρχουν στὴ Μικρὰ Ἀσία ἀρκετοὺς αἰῶνες μετὰ τὸ Μαντζικέρτ (1071), μέχρις ὅτου οἱ Ὀθωμανοὶ σουλτάνοι κατάφεραν νὰ τοὺς μετατρέψουν σὲ πληθυσμοὺς μὲ μόνιμη ἐγκατάσταση[44]. Θὰ ἔτεινα ὅμως νὰ πιστέψω ὅτι ἡ τρίτη παραλλαγὴ τοῦ πρώτου θαύματος τοῦ Χρυσίππου ἀνάγεται στὰ χρόνια λίγο πρὶν ἢ λίγο μετὰ τὴ μάχη τοῦ Μαντζικέρτ, ὁπότε ἡ Μικρὰ Ἀσία κατακλύστηκε ἀπὸ Τουρκομάνους, καὶ μᾶλλον πρὶν τὰ τέλη τοῦ αἰώνα, ὁπότε τὰ Εὐχάϊτα καὶ ἡ γύρω περιοχὴ πέρασαν στοὺς Τούρκους. Ἔχω τὴν αἴσθηση ὅτι ὅταν γράφεται ἡ διασκευὴ τοῦ θαύματος τὰ Εὐχάιτα ἦταν ἀκόμα μιὰ βυζαντινὴ πόλη. Βέβαια οἱ Τοῦρκοι ἦταν γενικὰ ἀνεκτικοὶ στὴ χριστιανικὴ λατρεία., ἀλλὰ διάφορα στοιχεῖα, ὅπως ἡ ἀπόφαση τῶν γονέων τοῦ παιδιοῦ νὰ μὴν ξαναγιορτάσουν τὴν πανήγυρι τοῦ ἁγίου[45], ἡ εὔρυθμη λειτουργία τοῦ ναοῦ καθὼς καὶ ὁ κλῆρος ὁ ὁποῖος ἱερουργεῖ κανονικὰ[46], ὑποδηλώνουν πιθανῶς ὅτι τὰ Εὐχάιτα βρίσκονται ἀκόμα ὑπὸ βυζαντινὴ κυριαρχία. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης ἡ τρίτη παραλλαγὴ εἴτε νὰ ἔχει συντεθεῖ στὰ Εὐχάιτα, εἴτε νὰ εἶναι δημιούργημα κάποιου ὁ ὁποῖος συνδεόταν μὲ τὰ Εὐχάιτα. Παράλληλα, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀγοραπωλησία τοῦ παιδιοῦ γίνεται σὲ νομίσματα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἄποψης ὅτι ἡ βυζαντινὴ παρουσία εἶναι ἀκόμα αἰσθητὴ στὴν περιοχή[47]. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, τὸ κείμενο διασκευάστηκε, σὲ μεταγενέστερη περίοδο, γλωσσικά, ὥστε νὰ φθάσει νὰ λάβει τὴ μορφὴ μὲ τὴν ὁποία παραδίδεται.

Τὸ ἐπεισόδιο τὸ ὁποῖο ἀφηγεῖται ἡ παραλλαγὴ συνδέεται μᾶλλον μὲ τὴν ἐτήσια πανήγυρι πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος. Αὐτὸ συνάγεται ἔμμεσα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ συνάντηση τῶν δύο ἀνδρῶν πραγματοποιεῖται μὲ ἐπίκεντρο τὸ ναὸ

43. VRYONIS, *The Decline,* 162. *La Geste,* 71-72, 107, 111-112· (Irène MÉLIKOFF), λῆμμα Danishmendides, *Encyclopédie de l'Islam,* τόμ. 2, 112.

44. Γιὰ τοὺς νομάδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, βλ. VRYONIS, *The Decline,* 258 κ.ἑ.

45. ΣΙΓΑΛΑς, *Διασκευή,* σ. 313 στ. 17-19

46. ΣΙΓΑΛΑς, *Διασκευή,* σ. 314 στ. 6, 24.

47. Τὸ παιδὶ πληροφορεῖ τὸν *σχολάριο* ὁ ὁποῖος τὸ βρίσκει τὸ πρωὶ στὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ὅτι εἶναι *υἱὸς κόμητος τινός* (ΣΙΓΑΛΑς, *Διασκευή,* σ. 314 στ. 9-12). Τόσο ὁ ὅρος *σχολάριος* ὅσο καὶ ὁ ὅρος *κόμης* δημιουργοῦν προβλήματα στὴν κατανόησή τους. Ὁ ὅρος *σχολάριος* δηλώνει αὐτὸν ποὺ ἀνήκει στὶς *σχολές,* τὰ τάγματα δηλαδὴ τὰ ἐπιφορτισμένα μὲ τὴ φύλαξη τῶν ἀνακτόρων [DU CANGE, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis,* I-II, 1688 (ἀνατύπωση Graz 1958), στῆλες 1509-1510]. Στὴν περίπτωση ὅμως τῆς τρίτης παραλλαγῆς ὁ *σχολάριος* δὲν φαίνεται νὰ ἔχει καμιὰ σχέση με τοὺς γνωστοὺς σχολαρίους: διανυκτερεύει στὸ ναὸ ὅπου εἶναι ἐπιφορτισμένος μὲ κάποιες ἐργασίες. Ὅσον ἀφορᾶ δὲ στὸν ὅρο *κόμης,* αὐτὸς ἔχει διάφορες σημασίες (DU CANGE, στῆλες 693-697) καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποφανθεῖ μὲ ποιὰ χρησιμοποιεῖται στὸ ὑπὸ ἐξέταση χωρίο.

τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Γνωρίζουμε ἀπὸ ἄλλες πηγὲς ὅτι οἱ πανηγύρεις ἀποτελοῦσαν μιὰ πρώτης τάξεως εὐκαιρία γιὰ τοὺς πληθυσμοὺς τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν νὰ πουλήσουν τὸ πλεόνασμά τους καὶ νὰ προμηθευθοῦν ὅ,τι χρειάζονταν. Θυμίζω τὴν περίπτωση τοῦ Παφλαγόνα γαιοκτήμονα Μετρίου, ὁ ὁποῖος σύχναζε κάθε χρόνο στὴν τοπικὴ πανήγυρι τῆς περιοχῆς του γιὰ νὰ πουλήσει καὶ νὰ ἀνταλλάξει τὰ προϊόντα του[48]. Ὁ Ἰωάννης Μαυρόπους περιγράφει παραστατικὰ τὴν πανήγυρι ποὺ γινόταν στὰ Εὐχάιτα πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος δίνοντας παράλληλα ἔμφαση στὸν οἰκονομικὸ χαρακτήρα τῆς θρησκευτικῆς αὐτῆς ἐκδήλωσης[49].

Ἂς ἔλθουμε στὴν οὐσία τοῦ θαύματος. Τὸ θαῦμα ὅπως ἔχει συντεθεῖ ἀπὸ τὸ Χρύσιππο καθὼς καὶ ἡ πρώτη παραλλαγή, ἡ ὁποία τὸν ἀκολουθεῖ πιστά, ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ συμφωνία μισθώσεως μεταφορικοῦ ζώου. Ἡ Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων προβλέπει τὴν περίπτωση στὴν ὁποία μισθώνεται ἕνα ἄλογο προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὲ κάποια ἐργασία, μέσα στὰ πλαίσια ὅμως μιᾶς αὐστηρὰ ὁριοθετημένης περιοχῆς. Ἔτσι, ἂν αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει μισθώσει τὸ ἄλογο τὸ ἀπομακρύνει ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ συμβεῖ τὸ ἄλογο νὰ τραυματιστεῖ ἢ νὰ πεθάνει, ὀφείλει νὰ ἀποζημιώσει τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ ζώου[50]. Στὴν τρίτη ὅμως παραλλαγὴ δὲν πρόκειται πλέον γιὰ συμφωνία μισθώσεως, ἀλλὰ γιὰ μιὰ μορφὴ *κοινωνίας*, στὴν ὁποία τὰ κέρδη καὶ οἱ ζημίες μοιράζονται, ἐφ' ὅσον τὰ συμβαλλόμενα μέρη τηρήσουν τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας. Ἡ *(χρεο)κοινωνία* εἶναι ἡ μορφὴ ἐκείνη τῆς ἑταιρείας στὴν ὁποία τὰ συμβαλλόμενα μέρη συνεισφέρουν τόσο σὲ κεφάλαιο, ὅσο καὶ σὲ ἐργασία, ἐνῶ κέρδη καὶ ζημίες ἐπιμερίζονται ἀνάλογα μὲ τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς τοῦ καθενός. Ὁ *Νόμος Ῥοδίων Ναυτικὸς* ὁρίζει ὅτι τὰ κέρδη, ὅπως καὶ οἱ ζημίες ἀπὸ μιὰ θαλάσσια ἐπιχείρηση ἐπιμερίζονται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀρχικὲς συμφωνίες[51]. Σύμφωνα πάλι μὲ τὴν Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων, συνίσταται *κοινωνία* ὅταν δύο ἢ περισσότερα ἄτομα συμφωνήσουν γραπτὰ ἢ προφορικὰ νὰ συνεισφέρει τὸ καθένα ἀπὸ ἕνα χρηματικὸ ποσό, εἴτε αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους,

48. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ἔκδ. H. DELEHAYE, Βρυξέλλες 1902, στήλη 721-722. Βλ. σχολιασμὸ τοῦ κειμένου σὲ Angeliki LAIOU, Händler und Kaufleute auf dem Jahrmarkt, στὸ G. PRINZING-D. SIMON (ἐκδ.), *Fest und Alltag in Byzanz*, Μόναχο 1990, 68-69.

49. *Ioannes Mauropous*, 135. Γιὰ τὸν οἰκονομικὸ χαρακτήρα τῶν πανηγύρεων, βλ. LAIOU, *Jahrmarkt*, 53-70.

50. *Ecloga. Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos V.*, ἔκδ. L. BURGMANN, Φραγκφούρτη 1983 [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, ἀρ. 10], 17.7.

51. W. ASHBURNER, *The Rhodian Sea Law*, Ὀξφόρδη 1909, 3.17.

εἴτε γιὰ ἄλλους μικρότερο γιὰ ἄλλους μεγαλύτερο, εἴτε συμφωνήσουν νὰ συνεισφέρουν ἄλλοι τὸ κεφάλαιο καὶ ἄλλοι τὴν ἐργασία: *συνίσταται κοινωνία ἐγγράφως ἢ ἀγράφως μεταξὺ δύο ἢ καὶ πλεόνων, ὁπόταν ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐξ ἰσότητος ἢ καὶ ὑφ' ἕλαττον τὴν οἰκείαν εἰς ἐνθήκην συνεισάγῃ μοῖραν, ἤ τινων μὲν ἐνθήκην ἑτέρων δὲ τοὺς οἰκείους μόχθους καὶ ὀπερίας καταβαλλομένων.* Στὴ συνέχεια καθορίζεται πῶς γίνεται ὁ ἐπιμερισμὸς τοῦ κέρδους καὶ ἐνδεχομένως τῶν ζημιῶν: *τὸ δὲ περιποιούμενον αὐτοῖς κέρδος, μεθ' ὑφαίρεσιν δηλονότι τῶν κεφαλαίων κατὰ τὰ ἐν μέσῳ αὐτῶν στοιχηθέντα ἐπιμερίζεσθαι. εἴ δε συμβῇ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ κοινωνίᾳ προσγενέσθαι τῇ ἐνθήκῃ ζημίαν, ἕκαστον κοινωνὸν κατὰ τὴν τοῦ κέρδους μοῖραν καὶ αὐτὴν ἐπιγινώσκειν*[52]. Τὰ κέρδη μοιράζονται δηλαδὴ μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων ἀνάλογα μὲ τὴν ἀρχικὴ συμφωνία, ἀφοῦ ἀφαιρεθοῦν τὰ κεφάλαια τὰ ὁποῖα κατεβλήθησαν ἀπὸ τὸν κάθε συνεταῖρο. Σὲ περίπτωση ποὺ ὑπάρξει ζημιὰ στὸ κεφάλαιο, κάθε συνεταῖρος ἀναλαμβάνει ἕνα μέρος τῆς ζημιᾶς, στὸ ἴδιο ποσοστὸ μὲ αὐτὸ στὸ ὁποῖο θὰ συμμετεῖχε στὰ κέρδη, ἂν ἡ ἐπιχείρηση ἦταν κερδοφόρος.

Στὴν περίπτωση τῆς τρίτης παραλλαγῆς πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων περὶ *κοινωνίας*. Ὑποθέτω ὅτι στὸ συγκεκριμένο θαῦμα ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦταν ντόπιος, προσῆλθε στὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου μὲ τὸ ὑποζύγιό του φορτωμένο ἀναζητώντας ἀγοραστὲς γιὰ τὴν πραγμάτεια του, ὅποια καὶ ἂν ἦταν αὐτή. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἦταν γεωργός. Ὁ πραγματευτὴς προτείνει στὸν πατέρα τοῦ παιδιοῦ νὰ βάλουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐμπορεύματά τους καὶ νὰ μοιραστοῦν τὰ κέρδη. Ὁ ὅρος *γόμος*, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ διασκευαστή, εἶναι τεχνικὸς ὅρος ποὺ δηλώνει κυρίως τὸ φορτίο τῶν πλοίων, δευτερευόντως δὲ τὸ φορτίο τῶν ζώων. Μὲ αὐτὴ τὴ δεύτερη σημασία ὁ ὅρος ἀπαντᾶ στὴ μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα[53]. Ἀπὸ ἐκεῖ μπορεῖ νὰ τὴν ἄντλησε καὶ ὁ διασκευαστὴς τοῦ θαύματος. Ἡ πρόταση τοῦ πραγματευτῆ νὰ μοιραστοῦν καὶ οἱ δύο ἐξίσου τὰ κέρδη ὑποδηλώνει ὅτι οὔτε ὁ ἕνας, οὔτε ὁ ἄλλος εἶχε ἰδιαίτερα σημαντικὰ εἴδη πρὸς πώληση, ἀλλὰ ὅτι ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὴν ἴδια βάση.

Ὁ *μισθὸς* τὸν ὁποῖο θὰ ἔδινε ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ στὸν πραγματευτὴ ἴσως ἦταν ἡ ἀμοιβὴ τοῦ τελευταίου γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι θὰ μάθαινε στὸ παιδὶ τὴν τέχνη τῆς πραγματείας. Δὲ γνωρίζουμε πολλὰ πράγματα γιὰ τὴ μαθητεία στὸ Βυζάντιο.

52. *Ecloga*, 10.4

53. H. LIDDELL, R. SCOTT, H. JONES, *Greek-English Lexicon*, Oxford 1940[9], 356. Ἡ λέξη ἀπαντᾶ καὶ στὰ πτωχοπροδρομικὰ ποιήματα ἀλλὰ μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸ περιεχόμενο. Στὴ δημώδη χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος *γομάρι(ν)* γιὰ νὰ δηλώσει τὸ φορτίο καὶ τὸ φόρτωμα (Ἐ. ΚΡΙΑΡΑς, *Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημώδους γραμματείας. 1100-1669*, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 347).

Ἀπὸ τὸ Ἐπαρχικὸ Βιβλίο προκύπτει ὅτι οἱ παιδοδιδάσκαλοι νομικοὶ εἰσέπρατταν χρήματα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν μελλοντικῶν νομικῶν[54]. Στὰ ἐπαγγέλματα ὅμως τὰ ὁποῖα συνεπάγονταν χειρωνακτικὴ ἐργασία εἶναι λογικὸ ὁ μαθητευόμενος νὰ μὴν κατέβαλλε χρήματα γιὰ τὴ μαθητεία του, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι προσέφερε ἀμισθί, γιὰ ὅσο διάστημα διαρκοῦσε ἡ μαθητεία, τὴν ἐργασία του στὸν τεχνίτη κοντὰ στὸν ὁποῖο μαθήτευε. Ἐνδεχομένως, ὁ *μισθὸς* ἐδῶ ἀναφέρεται στὰ ἔξοδα συντηρήσεως τοῦ παιδιοῦ, γιὰ ὅσο καιρὸ θὰ ἀπουσίαze στὸ ταξίδι μαζὶ μὲ τὸν πραγματευτή.

Τὸ κείμενο παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς στὴ βυζαντινὴ ἐπαρχία. Πραγματευτές, γυρολόγοι, τριγυρνοῦσαν σὲ ὅλη τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἐγχωρίους, πουλώντας καὶ ἀγοράζοντας ὁ,τιδήποτε περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι τους. Ἐξυπηρετοῦσαν τὶς στοιχειώδεις ἀνάγκες ἑνὸς ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε πρόσβαση σὲ κάποια ἀγορὰ καὶ δὲ μποροῦσε ἐνδεχομένως νὰ περιμένει μέχρι τὴν τοπικὴ πανήγυρι γιὰ νὰ προμηθευθεῖ τὰ χρειώδη. Οἱ περιορισμένες δυνατότητές τους τοὺς ὠθοῦσαν νὰ δημιουργοῦν μικρὲς χρεοκοινωνίες, προκειμένου νὰ γίνουν ἀποδοτικότεροι. Συχνὰ εἶχαν μαζί τους ἕνα παιδὶ γιὰ νὰ τοὺς βοηθάει στὴ δουλειά. Ὁ *Βίος* τοῦ ὁσίου Λαζάρου τοῦ Γαλησιώτη περιγράφει πῶς ὁ Λάζαρος, στὰ τέλη τοῦ 10ου αἰώνα, σὲ παιδικὴ ἡλικία, ἔπεσε θύμα ἑνὸς τέτοιου γυρολόγου, ὁ ὁποῖος περιηγεῖτο τὴ νοτιοδυτικὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὸ τέλος ἀποπειράθηκε νὰ τὸν πουλήσει δοῦλο σὲ ἕναν Ἀρμένιο πλοιοκτήτη στὴν Ἀττάλεια[55]. Παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἡ περίπτωση τὴν ὁποία καταγράφει τὸ θαῦμα, τῆς πώλησης δηλαδὴ τοῦ παιδιοῦ, δὲν ἦταν ἴσως καὶ τόσο ἀπίθανη, ὅπως μπορεῖ νὰ φαίνεται σήμερα. Ἐξάλλου, τὸ ἐμπόριο δούλων ἀποτελοῦσε μιὰ βασικὴ πηγὴ εἰσοδήματος γιὰ τοὺς Τουρκομάνους νομάδες[56]. Ἡ ἀναφορὰ σὲ νομίσματα τὰ ὁποῖα κατεβλήθησαν στὸν πραγματευτὴ γιὰ τὴν ἀγορὰ τοῦ παιδιοῦ ἀποκαλύπτει μιὰ οἰκονομία σημαντικὰ ἐκχρηματισμένη[57], μὲ ἕνα νόμισμα τὸ ὁποῖο εἶχε ὑπεισέλθει ἀκόμα καὶ στὶς συναλλαγὲς μὲ ξένους, μὴ ἐνσωματωμένους στὴ βυζαντινὴ κοινωνία, πληθυσμούς.

54. *Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ*, εἰσαγωγή-ἔκδοση-μετάφραση-ἴνδικες J. KODER, Βιέννη 1991 [CFHB XXXIII), 1.16.

55. *Βίος ὁσίου Λαζάρου Γαλησιώτη, AASS*, Νοέμβριος 4, 511.

56. VRYONIS, *The Decline*, 269.

57. Βλ. τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα συγκέντρωσε ὁ Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗς, Σε ποιό βαθμό ήταν εκχρηματισμένη η μεσοβυζαντινή οικονομία;, *Ροδωνιά. Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα*, τόμ. 2, Ρέθυμνο 1994, 363-370, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ ἐκχρηματισμοῦ τῆς μεσοβυζαντινῆς οἰκονομίας.

Ἂς ἔλθουμε τώρα στὴν τέταρτη παραλλαγή, αὐτὴν τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ γιοῦ τῆς χήρας ποὺ εἶχε συλληφθεῖ αἰχμάλωτος κατὰ τὴ διάρκεια ἐπιδρομῆς Ἰσμαηλιτῶν. Σώζεται σὲ τέσσερεις κώδικες, ὁ παλαιότερος τῶν ὁποίων εἶναι τοῦ 15ου αἰώνα: Bourbonensis gr. II B 30 (τοῦ 15ου αἰώνα)[58], Querinianus (Brescia) gr. A. III. 3 (τοῦ 16ου αἰώνα)[59], Monachensis gr. 275 (τοῦ 16ου αἰώνα)[60], Μονῆς Λειμῶνος 2 (τοῦ 16ου αἰώνα)[61]. Ἡ περίπτωση αὐτὴ παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Εἶναι γεγονὸς ὅτι καὶ σὲ ἄλλη συλλογὴ θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου περιέχονται παραδείγματα τῆς θαυματουργικῆς παρέμβασής του σὲ περιπτώσεις ἐπιδρομῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων ἐναντίον τῶν Εὐχαΐτων[62]. Ἡ πρώτη σκέψη εἶναι νὰ ἔχουμε νὰ κάνουμε στὴν περίπτωση τῆς τέταρτης παραλλαγῆς μὲ Ἄραβες, πόσο μᾶλλον ποὺ στὸ τέλος γίνεται λόγος γιὰ *τὴν τοῦ ἁγίου ἁρπαγὴν* (τοῦ παιδιοῦ) *ἐκ μέσων τῶν Ἀγαρηνῶν*[63]. Μιὰ προσεκτικότερη ὅμως ἐξέταση δημιουργεῖ κάποιες δεύτερες σκέψεις σχετικὰ μὲ τὴν ταύτιση. Ἀφ ἑνός, ἡ ἀναφορὰ σὲ Ἀγαρηνοὺς μπορεῖ νὰ ὑποδηλώνει καὶ Τούρκους[64]. Ἀφ ἑτέρου, ἡ διατύπωση *κἀκεῖσε πολλάκις τὸ γένος τῶν Ἰσμαηλιτῶν περιέτρεχον καὶ πολὺν λαὸν ἐκούρσευον* θυμίζει περιγραφὲς ἐπιδρομῶν Τούρκων τὸν 11ο αἰώνα Ὁ ἱδρυτὴς τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στὴν Πάτμο ὅσιος Χριστόδουλος περιγράφοντας τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Τούρ-

58. H. DELEHAYE, Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae nationalis neapolitanae, *An.Boll.* 21, 1902, 384-385.

59. E. MARTINI, *Catalogo di manoscriti greci esistenti nelle biblioteche italiane*, τ. 1.1, 225-233, Μιλάνο 1893 (ανατύπωση *Ministero della pubblica istruzione. Indici e cataloghi*, τ. 19, Ρώμη 1967), 225-233.

60. C. VAN DE VORST-H. DELEHAYE, *Catalogus codicum hagiographicorum Germaniae, Belgii, Angliae*, Βρυξέλλες 1913 [Subsidia Hagiographica 13], 117-119 (ἰδιαίτερα 118).

61. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνὰ τὴν ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὑρισκομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων*, τ. 1, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, 19-20.

62. Βλ. DELEHAYE, *Les légendes*, 194-200. Ἔχουν προταθεῖ διάφορες χρονολογήσεις ἀπὸ τὸν 7ο μέχρι τὸ 10ο αἰώνα. Βασικὸ σημεῖο γιὰ τὴ χρονολόγηση ἀποτελεῖ τὸ δωδέκατο θαῦμα τῆς συλλογῆς, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ ἐπιδρομὴ *Ἀγαρηνῶν*, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὰ Εὐχάιτα *τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς θεοφυλάκτου καὶ φιλοχρίστου βασιλείας Κωνσταντίνου, τῆς μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαρακηνῶν περαιωθείσης εἰρήνης, ἐν ἀρχῇ τῆς ἑβδόμης ἰνδικτιῶνος* (DELEHAYE, *Les légendes*, 196 στ. 17-21). Γιὰ τὴν προβληματικὴ αὐτὴ χρονολόγηση, βλ. σύνοψη τῶν ἀπόψεων ἀπὸ τὸν W. BRANDES, Byzantine Cities in the Seventh and Eighth Centuries-Different Sources, different Histories?, στὸ G.-P. BROGIOLO, B. WARD PERKINS (ἐκδ.), *The Idea and Ideal of the Town Between Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Λέιντεν-Βοστώνη-Κολωνία 1999, 48-49.

63. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 316 στ. 15-16.

64. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica* 2, 55.

κων στὸ ὄρος Λάτρος στὴ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία ἀναφέρεται στὴν *περσικὴν δεξιὰν καὶ τὴν τῶν Τούρκων ὠμότητα, ἣ τὴν ἑῴαν πᾶσαν ἐξηφάνισε καὶ χαλεπῶς ἐδήωσε. Τὸ ἄνομον ἔθνος τὸ διολέσαν πόλεις καὶ χώρας*[65]. Ἡ διατύπωση αὐτὴ παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ Μαυρόποδος γιὰ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Τούρκων στὰ Εὐχάϊτα. Μετὰ τὴ μάχη τοῦ Ματζικὲρτ οἱ Τοῦρκοι κατέκλυσαν τὴ Μικρὰ Ἀσία φθάνοντας μέχρι τὴ Χρυσούπολη, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη[66]. Τὸ 12ο αἰώνα, καὶ συγκεκριμένα τὸ 1124, οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Δανισμενιδῶν ἔφθασαν μέχρι τὴν Ποντοπράκλεια[67], ὅπου καὶ τοποθετεῖται γεωγραφικὰ ἡ τέταρτη παραλλαγή. Οἱ Ἰσμαηλίτες τῆς τέταρτης παραλλαγῆς ἦταν Τοῦρκοι. Τὸ ἐπεισόδιο μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὰ τέλη τοῦ 11ου μὲ πρῶτες δεκαετίες τοῦ 12ου αἰώνα. Ὅσον ἀφορᾶ στὴν ἀντικατάσταση τῶν Εὐχαΐτων ἀπὸ τὴν Ποντοπράκλεια ὡς γεωγραφικοῦ σημείου ἐξέλιξης τῆς ἱστορίας, αὐτὴ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ σύγχυση ποὺ κάνει ὁ διασκευαστὴς ἀνάμεσα στὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα καὶ τὸν ὁμώνυμό του τὸ Στρατηλάτη. Ἡ Ἡράκλεια τοῦ Πόντου ἀναφέρεται σὲ κάποια ἁγιολογικὰ κείμενα ὡς ἡ πατρίδα ἢ ὁ τόπος μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτη[68]. Τὸ 1389 περιηγητὴς ἀναφέρει τὴν ὕπαρξη ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτη στὴν Ποντοπράκλεια[69]. Ὁ συγγραφέας τῆς τέταρτης παραλλαγῆς γνώριζε αὐτὴν τὴν παράδοση, γνώριζε ὅμως ἐπίσης ὅτι τὰ Εὐχάιτα ἦταν τὸ μεγάλο κέντρο λατρείας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης νὰ μὴν ἦταν ἀπόλυτα ἐνήμερος γιὰ τὴ διάκριση τοῦ Τήρωνος ἀπὸ τὸ Στρατηλάτη. Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἐξηγοῦν πῶς ὁδηγήθηκε στὴ σύγχυση ὅτι ἡ Ἡράκλεια τοῦ Πόντου ἦταν μέρος τῆς «χώρας τῶν Εὐχαΐτων».

Τὰ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο κείμενα ποὺ παρουσίασα εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητας στὴ βυζαντινὴ ἐπαρχία, ἐνῶ καὶ τὰ δύο εἰκονογραφοῦν ἀνάγλυφα τὶς δύο ὄψεις τῆς ἐπαφῆς μεταξὺ τῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν καὶ τῶν Τούρκων τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 11ου καὶ τὸ 12ο αἰώνα. Παράλληλα μὲ τὴν ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα τῶν φονικῶν ἐπιδρομῶν καὶ καταστροφικῶν λεηλασιῶν, ἡ

65. MM VI, 61.

66. CAHEN, *La pénétration,* 42-44.

67. K. BELKE, *Paphlagonien und Honorias,* Βιέννη 1996 [TIB. 9], 209· πρβλ. VRYONIS, *The Decline,* 161.

68. DELEHAYE, *Lés légendes,* σ. 156 στ. 7-13, σ. 169 στ. 8-9.

69. BELKE, *Paphlagonien und Honorias,* 212.

ὁποία μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς ἐποχῆς, καὶ ἡ ὁποία ἀναδύεται ἀπὸ τὴν τέταρτη παραλλαγή, ὑπάρχει καὶ αὐτὴ τῆς εἰρηνικῆς ἐπαφῆς τῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ δύο διασκευὲς παρουσιάζουν ἐπίσης ἐνδιαφέρον, διότι δείχνουν πῶς ἕνα κείμενο ποὺ συνετέθη τὸν 5ο αἰώνα σὲ τελείως διαφορετικὸ περιβάλλον καὶ γιὰ ἄλλο σκοπὸ ἔμεινε ζωντανὸ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες λαμβάνοντας διάφορες μορφὲς καὶ προσαρμοζόμενο στὶς ἀνάγκες ἑνὸς ἄλλου χώρου καὶ μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς.

Ἐγκώμιο Χρυσίππου

ἀνὴρ πολλῇ κεχρημένος πίστει περὶ τὸν μάρτυρα καὶ κηδεμόνα... υἱὸς ὑπῆρχε τούτῳ καὶ ὄνος, ὁ μὲν υἱὸς ἔτι μειράκιον, ὁ δὲ ὄνος ταῖς χρείαις αὐτοῦ ὑπηρετῶν. Τοῦτόν τις ἐξαιτεῖ τὸν ὄνον, ὡς εἰς βραχεῖαν ὁδοιπορίαν μισθώσαθαι καὶ πείσας δὴ τοῦτον πείθει συμπέμψαι μετὰ τοῦ ὄνου καὶ τὸν υἱόν, διὰ ταχέων ἐπανελθεῖν σὺν ἀμφοτέροις ἐπαγγειλάμενος... διήρχετο μὲν ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος... ὡς δὲ προϊὼν ἦλθε καὶ εἰς τὸ γένος τοῦ Ἰσμαὴλ... καὶ τοῖς Ἰσμαηλίταις εὐθὺς ἀποδιδόμενος τὸ μειράκιον, αὐτὸς ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίστατο... τὸ μειράκιον ὁ κτησάμενος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ ποιμένων ἀνέμιξεν καὶ σὺν ἐκείνοις ἀπῄει νέμειν κατὰ τὴν ἔρημον.. Ἐπιστὰς τοίνυν ὁ μάρτυς αὐτῷ χωρισθέντι τῶν μετ'αὐτοῦ ποιμένων, ὡς στρατιώτης ἵππων δυάδα συνεπαγόμενος... προέτρεπε τὴν ἐπάνοδον σὺν αὐτῷ πρὸς τοὺς οἰκείους ποιήσασθαι παραχωρῶν ἅμα καὶ τὸν ἵππον τὸν ἕτερον...πρὸς τὸν τοῦ μειρακίου παρῆσαν οἶκον ἱππεύοντες

Πρώτη παραλλαγή

ἀνήρ τις πίστιν πολλὴν ἔχων εἰς τὸν μάρτυρα Θεόδωρον... εἶχε τέκνον μειράκιον, ἐκέκτητο δὲ καὶ ὄνον πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Ἦλθεν οὖν τις αἰτούμενος αὐτὸν ἐπὶ μισθῷ δοθῆναι αὐτῷ τὴν ὄνον, ἀπήτει δὲ καὶ τὸ παιδάριον μετ'αὐτοῦ ὡς εἰς μικράν τινα ὁδοιπορίαν, ὑποσχόμενος διὰ τάχους σὺν ἀμφοτέροις ἐπανελθεῖν... ἤρχετο μὲν ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος, ἕως ἔφθασεν εἰς τὸ γένος τῶν Ἰσμαηλιτῶν, κἀκεῖ διαπράσας τὸ μειράκιον, οὗτος ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίσταται... ὁ δὲ ἀγοράσας τὸ παιδίον μετὰ τῶν ποιμένων αὐτοῦ ἔμιξεν, καὶ σὺν ἐκείνοις ἤρξατο βόσκειν ἐπὶ τὴν ἔρημον Συνέβη οὖν τὸν παῖδα χωρισθῆναι ἐκ τῶν μετ'αὐτοῦ... καὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ μάρτυς, φαίνεται αὐτοῦ ὡς στρατιώτης ἵππους δύο ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ... εἰς τὸν τοῦ παιδὸς οἶκον ἔφθασαν.

Τρίτη παραλλαγή

Πραγματευτής τις ἦν τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος· καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπός τις προσῆλθεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου ἔχων καὶ ὑποζύγιον, ὁ δὲ πραγματευτὴς προσῆλθεν αὐτῷ λέγων· ἀδελφέ, δός μοι τὸ ὑποζύγιόν σου ἵνα ἀγοράσω αὐτό, εἰδεμὴ ποιήσωμεν ὁμοῦ τοὺς γόμους ἅμα τῷ σῷ καὶ τὸν ἐμόν. Καὶ εἴ τι δόφῃ ἡμῖν ὁ Θεός, ἔστω ἐξ ἰσότητος. Ὁ δὲ οὐκ ἐβούλετο τοῦτο ποιῆσαι. Αὐτῶν δὲ φιλονικούντων, λέγει ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τῷ πραγματευτῇ· ἀδελφέ, θέλεις ποιήσωμεν ὁμοῦ τοὺς γόμους; λάβε καὶ τὸ παιδίον μου μετὰ σοῦ, ὅπως διδάξῃς αὐτό, καὶ ἐν τῷ ἐπανελθεῖν σε, ἀποδώσω σοι τὸν μισθόν σου... καὶ ποιησάντων ἅμα τοὺς γόμους, εἰσήγαγεν αὐτὸν μετὰ τοῦ παιδίου εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον ἔνδον τοῦ ναοῦ καὶ λέγει τῷ πραγματευτῇ: «λάβε καὶ τὸ παιδίον μου ὡς ἐκ χειρὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου»... καὶ παραλαβὼν ὁ ἄθλιος τὸ παιδίον... καὶ ὁδεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα συνήντησεν ἐν τῇ ὁδῷ Πέρσας καὶ λέγει αὐτοῖς:«ἀγοράσατε τὸ παιδίον μου τοῦτο... καὶ δότε μοι δεκαπέντε νομίσματα καὶ λάβετε αὐτόν...» καὶ ἔλαβον τὸ παιδίον οἱ Πέρσαι καὶ ἐπορεύοντο τὴν ὁδὸν αὐτῶν. ὁ δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὁ ὠνήσας αὐτὸν ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ μετὰ τοὺς δούλους αὐτοῦ... ὁ δὲ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Θεόδωρος ἀπῆλθεν εἰς τὸ ποίμνιον ὅπου ἦν τὸ παιδίον... καὶ λέγει αὐτῷ· «πόθεν εἶ σὺ παιδίον»; λέγει αὐτῷ· «κύριέ μου, ξένος εἰμί, πεπραμένος ἐκ χώρας Εὐχαΐτων...»... τότε δώσας (ὁ ἅγιος Θεόδωρος) αὐτῷ ὕπνον ἦρεν τὸν νοῦν τοῦ παιδίου καὶ ἐπάρας αὐτὸν, ἀπήγαγεν εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ.

Τέταρτη παραλλαγή

ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Εὐχαΐτων ἐπαρχία τις ὑπάρχει λεγομένη Ποντοπράκλεια. Κἀκεῖσε πολλάκις τὸ γένος τῶν Ἰσμαηλιτῶν περιέτρεχον καὶ πολὺν λαὸν τῶν χριστιανῶν ἐκούρσευον. Ἐκ τοῦ συμβεβηκότος ἠχμαλώτευσαν καὶ μετ᾽αὐτῶν υἱὸν μονογενῆ χήρας τινός. Ἐπεὶ οὖν ἡ χήρα ἔκλαιε ἐλεεινῶς καὶ ἀπαραμύθητα καὶ ἕτερον υἱὸν οὐκ εἶχε παραμυθήσασθαι τὸν πόνον αὐτῆς, ἐπορεύετο καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν εἰς τὸν ναὸν τοῦ μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου ἱκετεύουσα αὐτὸν... τῇ νυκτὶ ἧ ἐπετελεῖτο ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος... εὑρέθη τοῦ γυναίου ὁ υἱὸς ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας φερόμενος ὑπὸ τοῦ ἁγίου καὶ ὀχούμενος ἐν ἵππῳ λευκῷ

Maria GEROLYMATOU, Turcs en Asie Mineure. Commentaire sur le remaniement d'un miracle de saint Théodore

Chrysippos de Jérusalem est l'auteur du plus ancien recueil de miracles de saint Théodore (Ve siècle). Dans cet article est traité le premier de ces miracles qui connut quatre remaniements. Le troisième et le quatrième remaniement présentent un intérêt particulier, puisqu'ils adaptent le contenu du miracle de Chrysippos au contexte politico-économique de l'Asie Mineure à l'époque de l'apparition des Turcs au XIe siècle. Ils font l'écho de l'immigration turcomane en Asie Mineure, des contacts développés avec la population indigène ainsi que des incursions turcomanes dans la région pontique.